

WALENTY POCZTA
WAWRZYNIEC CZUBAK
KAROLINA PAWLAK
Uniwersytet Przyrodniczy
Poznań

ZMIANY W WOLUMENIE PRODUKCJI I DOCHODACH ROLNICZYCH W WARUNKACH AKCESJI POLSKI DO UE*

Wstęp

Rolnictwo, ze względu na swoją rolę w zabezpieczeniu podstawowych potrzeb wyżywieniowych, specyfikę przejawiającą się w łączeniu funkcji ekonomicznych, społecznych i środowiskowych [5, 8, 28], a także z uwagi na zróżnicowane warunki naturalne i odmienne struktury produkcyjne, wymaga korekty mechanizmu rynkowego i transferu środków do rolnictwa [3, 6, 7]. Polityka rolna odgrywa więc istotną rolę w procesie integracji europejskiej i od jego początku przyjęła charakter polityki ponadnarodowej [4]. Zdaniem Kowalskiego i Rembisza [10], kluczowym czynnikiem decydującym o zakresie i metodach interwencjonizmu państwowego w rolnictwie jest poziom rozwoju gospodarczego, determinujący finansowy zakres wsparcia. Między innymi dlatego przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i objęcie zakresem Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) stworzyło nowe warunki rozwoju polskiego rolnictwa i gospodarki żywnościowej, w których upatrywano szans rozwiązania najistotniejszych problemów tego sektora [2, 18].

Mimo wielu zmian zachodzących w funkcjonowaniu Wspólnot i Unii Europejskiej, sektor rolny za sprawą WPR pozostaje w centralnym punkcie zainteresowań społecznych i politycznych [12, 15, 24]. W Polsce znaczenie gospodarcze i społeczne rolnictwa jest daleko większe niż w większości krajów UE. Dlatego szczególnie duże jest zainteresowanie, nie tylko rolników, skutkami integracji dla polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich [34]. Oznacza to, że istotne i celowe staje się badanie zmian zachodzących w pierwszych latach funkcjonowania polskiego rolnictwa w warunkach Jednolitego Rynku UE [20]. W związku z tym, że rolnictwo to przede wszystkim sfera realna gospodarki, rodzi się pytanie o wpływ

* W artykule wykorzystano fragmenty ekspertyzy wykonanej na zlecenie IERiGŻ-PIB w ramach tematu badawczego 4001 *Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa*.

integracji na wyniki produkcyjne i ekonomiczne rolnictwa. Uczestnictwo w Jednolitym Rynku Europejskim (JRE) oznacza bowiem proces wyrównywania cen i nowe możliwości dochodowe rolnictwa, wynikające z wyższego poziomu popytu i cen oraz realizacji wsparcia ekonomicznego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, a także zewnętrznej ochrony celnej [30].

W ocenie środowisk rolniczych członkostwo Polski w Unii Europejskiej postrzegane jest w dwojaki sposób. Z jednej strony, objęcie Polski pełnym instrumentarium WPR oraz efektywne wykorzystanie kryjących się za tym możliwości finansowania skutkować będzie poprawą sytuacji dochodowej rolników. Dochody rolników będą bowiem wzrastać z tytułu otrzymania płatności bezpośrednich, wsparcia rynkowego produkcji rolniczej oraz dofinansowania inicjatyw rolniczych w ramach funduszy strukturalnych [36]. Z drugiej – członkostwo Polski w UE może być także jednym z czynników stagnacji dochodów poprzez ograniczanie swobodnego wzrostu produkcji w wyniku regulacji WPR, czy też nasilenia konkurencji ze strony producentów unijnych [29].

Celem artykułu jest określenie zmian w wolumenie produkcji i poziomie dochodów rolniczych w Polsce w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) w porównaniu z okresem przed przystąpieniem Polski do UE (lata 2000-2003). W badaniach wykorzystano Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa (Economic Accounts for Agriculture – EAA), które opracowywane są według jednolitej metodologii w krajach UE i umożliwiają śledzenie dynamiki zmian oraz prowadzenie analiz porównawczych wyników produkcyjno-ekonomicznych w państwach członkowskich UE. Rachunki te ujmują memoriałowo¹ transfery związane z WPR oraz inne transfery [38].

Wyniki badań

Wielkość produkcji rolnej i dynamikę jej wzrostu determinują przede wszystkim: znaczenie poziomu tej produkcji w całej gospodarce narodowej (tj. w zaspokajaniu potrzeb żywnościowych społeczeństwa i dostarczaniu surowców dla przemysłu) oraz trudności w uzyskaniu trwałego i stabilnego wzrostu produkcji rolnej [23]. W pierwszym wypadku, wraz z rozwojem gospodarczym rola ta ulega względnemu zmniejszeniu, a dodatkowo łagodzi ją rozwój handlu międzynarodowego, w drugim – relatywnie słabe, w porównaniu z niektórymi innymi działami sfery materialnej, tempo wzrostu produkcji rolnej wynika z istoty produkcji rolnej, tj. jej związków z przyrodą i warunkami atmosferycznymi. Ponadto, o wolumenie i strukturze produkcji decydują po części sami rolnicy, kierując się głównie motywami rynkowymi i finansowymi, a także ograniczeniami wynikającymi z posiadanych przez nich kwalifikacji, czy też potencjału wytwórczego gospodarstw [14, 35]. Na decyzje rolników znacząco wpływa stosowane instrumentarium polityki rolnej.

¹ Zasada memoriałowa to fundamentalna zasada rachunkowości, według której przychody i koszty uważa się za osiągnięte lub poniesione w momencie ich wystąpienia, a nie w momencie wpływu lub wydatku pieniężnego; przychody i koszty ujmowane są w okresach, w których powstały [27].

Integracja z UE wpłynęła pozytywnie na wzrost wolumenu produkcji rolnej (wyrażony w cenach stałych). W okresie przedakcesyjnym (w latach 2000-2003) wolumen produkcji rolniczej wyrażony w cenach stałych roku 2000 wyniósł średniorocznie 51,8 mld zł, natomiast w okresie poakcesyjnym (w latach 2004-2008) 59,1 mld zł, czyli zwiększył się o 14,1%, a jego bezwzględny średnioroczny przyrost wynosił 7,3 mld zł (tab. 1). Jednocześnie między tymi dwoma okresami miał miejsce przyrost dotacji do produktów, z 0,4 mld zł średniorocznie w okresie przedakcesyjnym do aż 4 mld zł w okresie poakcesyjnym (tab. 3). Oznacza to, że średnioroczny przyrost wolumenu produkcji (7,3 mld zł) prawie w połowie został wywołany przyrostem dotacji do produktów, a w pozostałej części faktycznym przyrostem wolumenu produkcji.

Tabela 1

Produkcja rolnicza w Polsce w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2000- -2003 (średnio)	2004	2005	2006	2007	2008	2004- -2008 (średnio)
Produkcja sektora rolnego - wolumen (ceny stałe 2000 r.)											
- mld zł	50,0	52,5	52,7	52,0	51,8	59,2	58,7	58,1	61,1	58,6	59,1
- 2000=100	100,0	105,0	105,4	104,0	x	118,4	117,5	116,2	122,2	117,3	x
- rok poprzedni=100	96,1	105,0	100,4	98,6	x	113,9	99,3	98,9	105,2	96,0	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	114,1
Nominalny wzrost cen produkcji sektora rolnego											
- 2000=100	100,0	104,0	97,8	99,6	x	109,2	103,1	108,2	123,5	132,6	x
- rok poprzedni=100	113,3	104,0	94,0	101,8	x	109,6	94,4	105,0	114,1	107,4	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	114,8
Produkcja sektora rolnego (ceny bieżące)											
- mld zł	50,0	54,6	51,5	51,8	52,0	64,6	60,6	62,8	75,4	77,7	68,2
- 2000=100	100,0	109,2	103,1	103,5	x	129,2	121,1	125,7	150,9	155,4	.
- rok poprzedni=100	108,9	109,2	94,4	100,4	x	124,8	93,7	103,8	120,0	103,0	.
Realny wzrost cen produkcji sektora rolnego											
- 2000=100	100,0	100,5	92,4	93,8	x	98,7	90,8	93,9	103,8	108,1	x
- rok poprzedni=100	105,6	100,5	92,0	101,4	x	105,3	92,0	103,4	110,5	104,1	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	102,5
Realny przyrost wartości produkcji											
- 2000=100	100,0	105,6	97,4	97,5	x	116,9	106,7	109,2	126,8	126,7	x
- rok poprzedni=100	101,5	105,6	92,3	100,1	x	119,9	91,3	102,3	116,2	99,9	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	117,0

Źródło: Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa i obliczenia własne.

W pierwszym roku akcesji (2004 rok) ceny realne produkcji rolniczej wzrosły w stosunku do roku 2003 (o 5,3%), ale pozostawały niższe niż w roku 2000 (o 1,3%). W kolejnych latach (2005 i 2006) nastąpił ich spadek w relacji do roku 2000, aczkolwiek w 2006 roku odnotowano zwiększenie względem roku poprzedniego. Dopiero w ostatnich dwóch latach (2007 i 2008) miał miejsce zdecydowany przyrost cen realnych, zarówno w stosunku do lat wcześniejszych, jak i do poziomu w roku 2000.

Te dwa parametry, a mianowicie zmiany wolumenu produkcji w ujęciu realnym i zmiany cen realnych, współokreślały poziom realnych przyrostów wartości produkcji. We wszystkich latach po akcesji Polski do UE był on wyższy niż w okresie przedakcesyjnym, zarówno w stosunku do roku 2003, jak i 2000. Można zatem skonstatować, że na realny przyrost wartości produkcji w największym stopniu wpłynął faktyczny przyrost wolumenu produkcji oraz poziomu subwencji do produktów, natomiast pozytywny wpływ realnego wzrostu cen produktów rolnych był stosunkowo niewielki, w większym zakresie widoczny dopiero w latach 2007 i 2008. Średniorocznie w okresie poakcesyjnym realny poziom wartości produkcji był wyższy niż w okresie przedakcesyjnym o 17%, co było skutkiem wzrostu wolumenu produkcji o 14,1% i realnego wzrostu cen produktów rolnych o 2,5% ($114,1 \times 102,5 / 100 = 117,0$).

Na wyraźnie wyższym poziomie kształtował się natomiast nominalny poziom cen rolnych i produkcja sektora rolnego wyrażona w cenach bieżących (tab. 1). Warto dodać, że w okresie przedakcesyjnym był to jeden z przewidywanych efektów integracji [8]. Ceny nominalne produktów rolnych w każdym roku akcesji były wyższe zarówno w stosunku do cen w poprzedzającym akcesję roku 2003, jak i w stosunku do cen roku 2000. Pominąwszy rok 2005, we wszystkich pozostałych latach okresu akcesji (2004-2008) miał miejsce nominalny przyrost cen rolnych w relacji do roku poprzedniego. Powodowało to, że średnioroczna wartość produkcji rolnej w cenach bieżących w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) wynosiła 68,2 mld zł i przewyższała średnioroczną wartość produkcji rolnej (52 mld zł) w cenach bieżących w okresie przedakcesyjnym o 16,2 mld zł, czyli o ponad 30%. Przyrost cen nominalnych i wartości produkcji w cenach bieżących ma istotne znaczenie w konfrontacji ze wzrostem nominalnych cen zużycia pośredniego i decyduje o rzeczywistym poziomie uzyskiwanych dochodów.

W pierwszym roku akcesji (2004) nastąpił jednorazowy, ale bardzo umiarkowany przyrost wolumenu zużycia pośredniego (tab. 2), zarówno w stosunku do roku 2003 (o 4,7%), jak i roku 2000 (o 4,8%). W następnych latach akcesji, po bardzo niewielkim spadku w roku 2005, odnotowano jego ponowny nieznaczny wzrost i stabilizację. W okresie przedakcesyjnym (lata 2000-2003) średnioroczny poziom wolumenu zużycia pośredniego w cenach stałych 2000 roku wynosił 31,5 mld zł, a w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2005) ukształtował się na poziomie 32,4 mld zł. Wzrósł więc tylko o 3,0%, czyli mniej niż faktyczny (bez dotacji do produktu) przyrost wolumenu produkcji, który między tymi samymi okresami zwiększył się o 7,1% (a zatem produktywność ponoszonych nakładów nieco się poprawiła).

Tabela 2

Zużycie pośrednie w sektorze rolnym w Polsce w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2000- -2003 (średnio)	2004	2005	2006	2007	2008	2004- -2008 (średnio)
Zużycie pośrednie - wolumen (ceny stałe 2000 r.)											
- mld zł	31,3	31,5	31,7	31,3	31,5	32,8	31,9	32,7	32,5	32,2	32,4
- 2000=100	100,0	100,7	101,4	100,1	x	104,8	102,0	104,3	103,8	102,8	x
- rok poprzedni=100	96,0	100,7	100,7	98,7	x	104,7	97,4	102,2	99,5	99,1	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	103,0
Nominalny wzrost cen zużycia pośredniego											
- 2000=100	100,0	104,6	102,1	107,0	x	115,6	112,9	115,3	135,3	148,9	x
- rok poprzedni=100	115,4	104,6	97,6	104,8	x	108,1	97,6	102,1	117,4	110,0	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	121,5
Zużycie pośrednie sektora rolnego (ceny bieżące)											
- mld zł	31,3	33,0	32,4	33,5	32,6	37,9	36,0	37,6	44,0	47,9	40,7
- 2000=100	100,0	105,3	103,5	107,1	x	121,2	115,2	120,3	140,5	153,1	x
- rok poprzedni=100	110,8	105,3	98,3	103,5	x	113,2	95,1	104,4	116,8	109,0	x
Realny wzrost cen zużycia pośredniego											
- 2000=100	100,0	101,1	96,5	100,7	x	104,6	99,5	100,1	113,8	121,4	x
- rok poprzedni=100	107,6	101,1	95,4	104,4	x	103,8	95,1	100,6	113,7	106,7	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	108,3
Realny przyrost wartości zużycia pośredniego											
- 2000=100	100,0	101,8	97,8	100,8	x	109,6	101,5	104,4	118,1	124,8	x
- rok poprzedni=100	103,3	101,8	96,1	103,0	x	108,7	92,6	102,9	113,1	105,7	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	111,5

Źródło: Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa i obliczenia własne.

W pierwszym roku akcesji odnotowano również realny wzrost cen zużycia pośredniego w stosunku do lat wcześniejszych, po czym w kolejnych dwóch latach miała miejsce stabilizacja, a ponowny istotny wzrost cen realnych zużycia pośredniego nastąpił dopiero w latach 2007 i 2008. Te dwa parametry, a więc przyrost wolumenu zużycia pośredniego i jego cen realnych wywołały istotny, bo prawie 10% przyrost realnej wartości zużycia pośredniego w 2004 roku. Należy podkreślić, że w całym okresie poakcesyjnym realna wartość zużycia pośredniego była wyższa niż w analizowanym okresie przedakcesyjnym i tylko w 2005 roku widoczne było jej zmniejszenie w stosunku do roku poprzedniego. Średniorocznie w okresie poakcesyjnym realny poziom wartości zużycia pośredniego był wyższy niż w okresie przedakcesyjnym o 11,5%. Było

to skutkiem wzrostu wolumenu zużycia pośredniego o 3,0% i realnego wzrostu cen zużycia pośredniego o 8,3% ($103,0 \times 108,3 / 100 = 111,5$).

Nominalny wzrost cen zużycia pośredniego (tab. 2) przewyższał odpowiedni wzrost cen nominalnych produkcji rolniczej w latach 2005, 2007 i 2008 (tab. 1), natomiast w latach 2004 i 2006 sytuacja była korzystniejsza z punktu widzenia rolników, bowiem ceny nominalne produkcji rolniczej przyrastały szybciej. Jednak w sumie w okresie poakcesyjnym w stosunku do okresu sprzed akcesji średnioroczny przyrost cen nominalnych zużycia pośredniego przewyższał przyrost wzrostu cen produkcji sektora rolnego. Nie był on jednak znaczący i z nawiązką niwelowany przez niższy poziom wzrostu wolumenu zużycia pośredniego, a przede wszystkim przez dotacje do produktów. Sprawiało to, że zarówno nominalny, jak i realny przyrost wartości produkcji przewyższał nominalny i realny przyrost wartości zużycia pośredniego, czyli innymi słowy – integracja z UE i warunki JRE poprawiały warunki wymiany dla rolnictwa.

Po akcesji Polski do UE² realny faktyczny przyrost wolumenu produkcji rolniczej, a przede wszystkim wzrost wsparcia sektora rolnego subwencjami, przy stabilizacji innych pozycji obciążających dochody rolnicze, wywołały skokowy przyrost dochodów przedsiębiorców rolnych (tab. 3). W cenach bieżących dochody w pierwszym roku akcesji w stosunku do roku 2003 wzrosły o 146,4%, a w relacji do roku 2000 o 122,1%. W cenach stałych przyrost ten był nieco niższy, aczkolwiek nadal bardzo wysoki – odpowiednio 136,8% i 100,9%. Średni poziom rocznych dochodów przedsiębiorców rolnych w cenach bieżących w okresie przedakcesyjnym (lata 2000-2003) wynosił 9,4 mld zł, a w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) – 22 mld zł, uległ więc zwiększeniu o 134%, a w ujęciu realnym wg szacunków o około 102%. Można zatem mówić o podwojeniu średnich rocznych dochodów sektora rolnego w okresie akcesji (lata 2004-2008) w porównaniu do okresu przedakcesyjnego (lata 2000-2003). Jak już wskazywano, nie byłoby to możliwe bez diametralnego wzrostu poziomu subwencji. W cenach bieżących w czterech ostatnich latach przed akcesją kształtowały się na poziomie 0,9 mld zł średniorocznie, natomiast w pięciu latach po akcesji ich wartość osiągnęła 9,9 mld zł, czyli wzrosła ponad 11-krotnie. Przeprowadzone wyżej obliczenia pozwalają szacować, że średni roczny przyrost dochodów w okresie poakcesyjnym w ponad 70% został wywołany przyrostem poziomu subwencji. Rolę subwencji w kształtowaniu dochodów rolniczych w okresie poakcesyjnym potwierdza ich udział w dochodach, który w okresie przed akcesją wynosił średniorocznie nieco ponad 9%, zaś w okresie poakcesyjnym podniósł się do poziomu 45%.

Warto podkreślić, że wzrost dochodów rolniczych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym w Polsce, spowodowany ich akcesją do UE i przyjęciem zasad WPR, a w szczególności wprowadzeniem dopłat bezpośrednich oraz wzrostem cen

² Poza wielkością produkcji, relacjami cen rolnych i subwencjami dla sektora rolnego, do podstawowych czynników kreujących dochód rolniczy zalicza się: strukturę agrarną, efektywność techniczną użytych nakładów, obciążenia finansowe (głównie podatki) oraz kredyty preferencyjne na cele inwestycyjne i bieżące [21, 37].

produktów rolnych i ich konwergencją do poziomu unijnego, przewidywano już w okresie poprzedzającym stowarzyszenie [13, 26, 32]. Ponieważ dochód rolniczy stanowi jedną z podstawowych kategorii ekonomicznych gospodarstwa rolnego, wyrażającą główny cel prowadzenia działalności gospodarczej (produkcyjnej) przez gospodarstwo rolne [39], kwestie te są również przedmiotem licznych analiz w okresie poakcesyjnym [16, 22, 31, 38].

Tabela 3

Dochody sektora rolnego w Polsce i udzielone subwencje w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2000- -2003 (średnio)	2004	2005	2006	2007	2008	2004- -2008 (średnio)
Dochód przedsiębiorcy rolnego (ceny bieżące)											
- mld zł	9,1	11,3	9,0	8,2	9,4	20,2	18,3	20,7	27,4	23,4	22,0
- 2000=100	100,0	124,4	98,8	90,1	x	222,1	201,6	227,2	300,7	257,3	x
- rok poprzedni=100	112,0	124,4	79,5	91,2	x	246,4	90,8	112,7	132,3	85,5	x
Dynamika dochodów przedsiębiorcy rolnego (ceny stałe)											
- 2000=100	100,0	120,2	93,4	84,8	x	200,9	177,7	197,3	252,8	209,7	x
- rok poprzedni=100	104,4	120,2	77,7	90,8	x	236,8	88,4	111,1	128,1	83,0	x
- 2000-2003=100	x	x	x	x	100,0	x	x	x	x	x	208,5
Dotacje do produktów (ceny bieżące)											
- mld zł	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4	3,7	3,7	4,5	3,7	4,2	4,0
- 2000=100	100,0	143,4	192,1	182,1	x	1369,1	1389,7	1654,2	1360,8	1565,6	x
- rok poprzedni=100	115,0	143,4	134,0	94,8	x	751,9	101,5	119,0	82,3	115,4	x
Pozostałe dotacje (ceny bieżące)											
- mld zł	0,6	0,5	0,4	0,3	0,5	4,3	4,8	6,3	7,9	6,3	5,9
- 2000=100	100,0	80,4	69,7	52,8	x	729,6	804,7	1068,8	1333,4	1068,4	x
- rok poprzedni=100	112,4	80,4	86,7	75,7	x	1382,7	110,3	132,8	124,8	80,1	x
Razem dotacje dla sektora rolnego (ceny bieżące)											
- mld zł	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	8,0	8,5	10,8	11,5	10,5	9,9
- 2000=100	100,0	100,2	108,1	93,3	x	930,2	990,1	1252,5	13420,0	1224,4	x
- rok poprzedni=100	113,2	100,2	107,9	86,4	x	996,6	106,4	126,5	107,1	91,2	x
Udział dotacji w dochodzie przedsiębiorcy rolnego (ceny bieżące) (%)											
	9,5	7,6	10,3	9,8	9,2	39,6	46,4	52,1	42,2	45,0	45,0

Źródło: Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa i obliczenia własne.

Tabela 4

Produkcja rolnicza w latach 2002-2007 (ceny bazowe) i produktywność czynników produkcji w 2007 roku w krajach Unii Europejskiej

Kraj	2002 2003 2004 2005 2006 2007						Produktywność					
	Dynamika (rok poprzedni=100)						2001 =100	mln euro	UE-27 =100	zasobów ziemi (produkcja w euro na 1 ha UR)	zasobów pracy (produkcja w euro na 1 AWU)	nakładów kapitału (produkcja w euro na 1 euro nakładów ^a)
Austria	96,5	100,3	103,2	92,2	105,2	112,0	108,5	6013	1,7	1 885,5	38 348,2	1,18
Belgia	90,7	102,6	102,7	95,3	102,7	107,5	100,5	7304	2,1	5 315,9	110 666,7	1,29
Bułgaria	94,2	92,3	108,3	98,8	103,3	97,7	93,8	3038	0,9	1 113,2	6 144,8	1,38
Cypr	.	.	98,9	99,8	103,1	101,6	.	600	0,2	3 947,4	23 076,9	1,96
Czechy	100,6	88,5	123,5	94,3	103,1	122,6	131,1	4238	1,2	1 204,7	30 687,9	1,17
Dania	91,7	98,5	103,9	91,9	103,1	113,0	100,5	9058	2,6	3 401,4	155 102,7	1,14
Estonia	99,1	102,4	110,0	109,7	102,3	128,6	161,0	629	0,2	693,5	19 118,5	1,35
Finlandia	98,6	99,0	101,1	101,9	87,1	116,9	102,3	4089	1,2	1 784,0	59 693,4	1,00
Francja	99,3	98,1	102,9	98,4	95,2	109,7	103,0	64 709	18,8	2 345,3	71 835,0	1,37
Grecja	100,5	103,3	101,1	99,2	86,3	102,8	92,4	10 320	3,0	2 590,4	17 680,3	1,91
Hiszpania	101,2	108,7	98,6	94,9	94,1	107,8	104,4	39 031	11,3	1 570,3	41 557,7	1,90
Holandia	98,7	100,2	99,7	101,7	106,6	104,1	111,2	22 883	6,6	11 955,6	119 182,3	1,35
Irlandia	98,9	102,4	103,4	92,8	96,0	108,6	101,5	5973	1,7	1 443,1	41 536,9	1,25
Litwa	101,6	102,9	111,4	116,8	98,6	126,8	170,0	1953	0,6	737,3	17 131,6	1,30
Luksemburg	101,1	99,9	104,4	88,5	100,7	113,0	106,2	271	0,1	2 068,7	73 243,2	1,17
Łotwa	101,0	95,1	118,4	113,5	113,0	124,9	182,3	946	0,3	533,3	8 808,2	1,20
Malta	99,1	92,0	97,5	98,7	100,8	101,6	89,9	119	0,0	11 900,0	28 333,3	1,60
Niemcy	93,2	97,2	108,6	87,3	103,7	113,3	100,8	45 195	13,1	2 669,2	81 550,0	1,20
Polska	89,9	88,0	121,7	105,7	107,4	123,2	134,9	19 763	5,7	1 276,9	8 595,2	1,52
Portugalia	96,8	101,5	106,0	92,7	103,9	98,0	98,3	6598	1,9	1 792,9	17 632,3	1,27
Rumunia	94,3	106,5	120,5	92,8	109,9	99,8	123,3	13 202	3,8	949,3	5 957,6	1,28
Słowacja	102,9	99,0	119,2	89,3	103,5	117,1	131,4	1924	0,6	1 023,9	21 166,1	1,12
Słowenia	109,4	89,4	113,9	97,4	99,9	106,3	115,2	1131	0,3	2 312,9	13 464,3	1,26
Szwecja	101,3	100,8	100,2	89,2	99,4	114,8	104,2	4670	1,4	1 497,8	68 175,2	1,05
Węgry	105,8	91,5	117,9	93,9	98,0	111,2	116,7	6487	1,9	1 533,9	14 123,7	1,27
Wielka Brytania	101,4	94,3	106,0	84,3	101,2	107,9	93,3	21 647	6,3	1 362,0	77 008,2	1,24
Włochy	99,4	101,1	105,4	90,8	98,4	102,9	97,3	43096	12,5	3 391,2	35 470,0	1,43
UE-15	98,2	100,3	103,5	93,4	98,4	108,0	101,2	290 855	84,3	2 336,8	51 676,3	1,37
UE-12	95,8	96,1	118,8	98,6	105,6	112,9	128,6	54 029	15,7	1 132,2	8 905,5	1,38
UE-27	97,9	99,8	105,3	94,1	99,4	108,7	104,7	344 884	100,0	2 003,0	29 489,1	1,37

^a Suma zużycia pośredniego i amortyzacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Rolnictwo polskie po integracji z UE na tle innych, zwłaszcza „starych” krajów członkowskich, odnotowało wysokie tempo przyrostu produkcji rolnej (tab. 4). W 2007 roku przewyższała ona poziom z roku 2001 o 34,9%. W tym samym czasie przyrost produkcji rolnej w UE-27 wyniósł 4,7%, a w krajach UE-12 – 28,6%. Wyższy niż w rolnictwie polskim wzrost produkcji rolnej obserwowano w tym okresie tylko w rolnictwie krajów nadbałtyckich. Mimo

to, że względu na jej relatywnie niski poziom intensywności, udział rolnictwa polskiego w wolumenie produkcji tworzonym w rolnictwie UE-27 sięgał w 2007 roku jedynie 5,7%.

Bardzo wysokie zasoby pracy w rolnictwie polskim, duże zasoby ziemi, małe nakłady kapitałowe, a także relatywnie niski, w stosunku do posiadanych przez rolnictwo polskie zasobów, poziom produkcji sprawia, że produktywność zasobów ziemi i pracy w polskim rolnictwie jest niska (tab. 4). Należy tu zaznaczyć, że efektywne wykorzystanie czynników produkcji jest kwestią przesądzającą o konkurencyjności rolnictwa w skali międzynarodowej [25], a poprawa efektywności wytwarzania powinna być wiodącym celem polskiej polityki rolnej [1].

Produktywność ziemi, głównie za sprawą niższego poziomu intensywności wytwarzania i niższego poziomu intensywności zorganizowania produkcji rolnej (duży udział zbóż w strukturze zasiewów i stosunkowo niskie obsady zwierząt gospodarskich), jest wyraźnie mniejsza, bo o 36% od uzyskiwanej w UE-27, a od uzyskiwanej w krajach UE-15³ prawie o połowę. Niższą od rolnictwa polskiego produktywnością ziemi cechuje się rolnictwo krajów nadbałtyckich, Rumunii, Bułgarii, Czech i Słowacji. Warto zauważyć, że stosunkowo niska produktywność ziemi, w warunkach zaspokojenia popytu wewnętrznego i nadwyżek w handlu zagranicznym produktami rolno-żywnościowymi, nie musi uprawniać wprost do negatywnych ocen, pod warunkiem jednak, że prowadzi do produkcji tańszej, poprzez niższą kapitałochłonność wytwarzania.

Daleko ważniejszym problemem w rolnictwie polskim jest produktywność zasobów pracy, ta bowiem bezpośrednio przesądza o wysokości uzyskiwanych dochodów *per capita*. Produktywność pracy w rolnictwie polskim, mierzona wytworzoną produkcją, jest niemal 3,5-krotnie niższa niż przeciętnie w UE-27 i 6 razy niższa niż w UE-15. Spośród wszystkich krajów UE niższą wydajnością pracy niż rolnictwo polskie cechuje się tylko rolnictwo rumuńskie i bułgarskie, a zbliżoną rolnictwo łotewskie. Bardzo niska produktywność pracy w rolnictwie polskim jest zagrożeniem dla jego konkurencyjności. Dla utrzymania pozycji konkurencyjnej rolnictwa polskiego konieczne jest więc utrzymywanie niskiej opłaty pracy. Dobre wyniki w eksporcie produktów rolnych w Polsce w ostatnich latach [17] są, przynajmniej w części, okupione „dumpingiem socjalnym” pracujących w rolnictwie i przemyśle spożywczym. Sytuacja taka nie powinna być celem długofalowej polityki ekonomicznej i polityki rolnej realizowanej w kraju. Niższa opłata nakładów czynników produkcji w rolnictwie polskim może być instrumentem konkurencyjności wykorzystywanym w długim okresie, jeśli ma charakter przewagi autentycznie komparatywnej, natomiast jeśli jest to działanie raczej quasi dumpingowe, może być stosowane tylko w krótkim okresie, aż do uzyskania właściwej efektywności, a tym samym konkurencyjności wytwarzania [24]. Polityka ekonomiczna winna więc sprzyjać wzrostowi wydajności pracy, jednak bez lepszego wyposażenia pracujących w rolnictwie polskim

³ Zdaniem A.P. Wiatraka [33], zróżnicowanie produktywności ziemi zależy przede wszystkim od wielkości, sposobu gospodarowania i wykorzystywania nakładów pracy i kapitału.

w pozostałe czynniki produkcji nie jest to możliwe i dowodzi zarazem konieczności przemian strukturalnych w polskim sektorze rolnym⁴.

Na zbliżonym do przeciętnego w całej UE poziomie kształtuje się w rolnictwie polskim produktywność nakładów kapitałowych mierzona wolumenem produkcji. Nie można jednak tego wskaźnika ocenić pozytywnie, bowiem przy wyraźnie niższym w rolnictwie polskim poziomie nakładów na 1 ha UR niż w całej UE, zgodnie z zasadą malejącej krańcowej efektywności nakładów, ich produktywność w rolnictwie polskim powinna być wyższa od średniej unijnej. Zatem wskaźnik produktywności nakładów kapitałowych nie tłumaczy pozytywnie niskiej produktywności zasobów ziemi. Dowodzi to, że w rolnictwie polskim poziom nakładów kapitałowych jest niski, a dodatkowo są one jeszcze słabo wykorzystywane, co tłumaczyć można zapóźnieniem technologicznym i brakami w kwalifikacjach fachowych pracujących w rolnictwie.

Przeprowadzona analiza sytuacji produkcyjnej i ekonomicznej rolnictwa polskiego pozwala stwierdzić, iż mimo osiągnięcia istotnego postępu w warunkach akcesji, nadal na tle sektora rolnego EU-27 i UE-15 cechuje się ono niską produktywnością czynników produkcji, co wynika z jego wadliwości strukturalnej i technologicznej.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować kilka następujących konkluzji końcowych:

1. Integracja z UE wpłynęła pozytywnie na wzrost wolumenu produkcji rolnej (wyrażonego w cenach stałych). W okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008), w stosunku do okresu przedakcesyjnego (lata 2000-2003), średnioroczny wolumen produkcji rolniczej wyrażony w cenach stałych roku 2000 wzrósł o 14,1%. Przyrost ten w połowie został wywołany zwiększeniem dotacji do produktów, natomiast w drugiej części stanowił faktyczny przyrost wolumenu produkcji.
2. W okresie poakcesyjnym, w stosunku do okresu sprzed akcesji, średnioroczny przyrost cen nominalnych zużycia pośredniego przewyższał przyrost cen produkcji sektora rolnego, nie był on jednak znaczący. Z nawiązką niwelowały go: niższy poziom wzrostu wolumenu zużycia pośredniego, a przede wszystkim dotacje do produktów, co sprawiało, że zarówno nominalny, jak i realny średnioroczny przyrost wartości produkcji przewyższał nominalny i realny przyrost wartości zużycia pośredniego, czyli innymi słowy – integracja z UE i warunki JRE poprawiały warunki wymiany dla rolnictwa.
3. Realny faktyczny przyrost wolumenu produkcji rolniczej, a przede wszystkim wzrost wsparcia sektora rolnego subwencjami, przy stabilizacji innych pozycji obciążających dochody rolnicze, wywołały skokowy przyrost dochodów przedsiębiorców rolnych po akcesji Polski do UE. Średnie roczne dochody sektora rolnego w okresie akcesji (lata 2004-2008), w stosunku do okresu przedakcesyjnego (lata 2000-2003), uległy podwojeniu w cenach stałych.

⁴ Na niezbędność zmian strukturalnych, jako jednego z najważniejszych celów ekonomicznych warunkujących podniesienie efektywności gospodarowania, zwraca również uwagę A. Kowalski [11].

4. Wzrost dochodów sektora rolnego nie byłby możliwy bez istotnego wzrostu poziomu subwencji. W okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008), w relacji do okresu przedakcesyjnego (lata 2000-2003), ich średni roczny poziom wzrósł ponad 11-krotnie. Można szacować, że średni roczny przyrost dochodów rolnictwa polskiego w okresie poakcesyjnym został w ponad 70% wywołany przyrostem poziomu subwencji, a udział pozostałych czynników (wzrost fizycznego wolumenu produkcji, postęp techniczny – poprawa efektywności technicznej wytwarzania) wynosił pozostałe niecałe 30%.
5. Znaczne zasoby pracy i ziemi w rolnictwie polskim, niskie nakłady kapitałowe oraz poziom produkcji sprawiają, że produktywność zasobów ziemi i pracy jest w polskim rolnictwie niska.
6. Z analizy sytuacji produkcyjnej i ekonomicznej rolnictwa polskiego na tle unijnego wynika, że mimo iż w warunkach akcesji osiągnęło ono istotny postęp produkcyjno-ekonomiczny, cechuje je nadal niska produktywność. Świadczy to o jego wadliwości strukturalnej i technologicznej oraz konieczności dalszych przemian w zakresie struktur agrarnych i wytwórczych.

Literatura:

1. Adamowicz M.: Implikacje stowarzyszenia Polski ze Wspólnotami Europejskimi dla polskiej polityki rolnej [w:] Dostosowanie Polski do Unii Europejskiej – problemy rolnictwa. Wydawnictwo PTE, Warszawa 1992.
2. Baldwin R. F.: The Eastern enlargement of the European Union. *European Economics Review*, Elsevier Science Inc. United Kingdom, No 39, 1995.
3. Beard N., Swinbank A.: Decoupled payments to facilitate CAP reform. *Food Policy*, Elsevier Science Inc. United Kingdom, No 26, 2001.
4. Burkiewicz W., Grochowska R., Hardt Ł.: Przyszłość polityki rolnej a przegląd budżetu Unii Europejskiej w latach 2008-2009. UKiE, Departament Analiz i Strategii, Warszawa 2007.
5. Czubak W., Pawlak K.: Rozdysponowanie środków finansowych wynikających z mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na rozwój modelu rolnictwa industrialnego i zrównoważonego w Polsce [w:] Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (6) (red. J. St. Zegar). Raport PW nr 102, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008.
6. Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A.: Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004.
7. Czyżewski A., Poczta A., Wawrzyniak Ł.: Interesy europejskiego rolnictwa w świetle globalnych uwarunkowań polityki gospodarczej; model „wahadła”. *Roczniki Naukowe SERiA*, Tom VII, Zeszyt 4, Warszawa 2005.
8. Erjavec E., Rednak M., Volk T.: European Union enlargement – the case of agriculture in Slovenia. *Food Policy*, Elsevier Science Inc. Great Britain, Vol. 23, No. 5, 1998.
9. Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
10. Kowalski A., Rembisz W.: Rynek rolny a interwencjonizm – szkic teoretyczny [w:] Wieś i rolnictwo. Perspektywy rozwoju. IERiGŻ, Warszawa 2002.
11. Kowalski A.: Rola agencji rządowych w procesie modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa w Polsce i we Francji [w:] Stowarzyszenie Polski z Unią Europejską. Niezbędne procesy dostosowawcze polskiej gospodarki żywnościowej (red. J. Rowiński). IERiGŻ, Warszawa 1997.

12. Kulawik J.: Integracja polskiego rolnictwa z Unią Europejską a jego finansowanie. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2 (295), 2003.
13. Majewski E., Dalton G.: Farming on the edge in Poland. Options for improving farm incomes for the main types of farms after joining the EU. *International Farm Management Congress 2003. Farming at the edge*, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/24307/1/cp03ma01.pdf>
14. Majewski E.: Miejsce rolnictwa w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi [w:] *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju* (red. J. Wilkin). Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.
15. McCalla A. F., Ayres W. S.: *Rural development. From vision to action*. The World Bank, Washington 1997.
16. Mroczek R.: Wpływ przystąpienia Polski do Unii Europejskiej na konkurencyjność polskiego rolnictwa. *Roczniki Naukowe SERiA*, Tom X, Zeszyt 1, Warszawa-Poznań-Lublin 2008.
17. Pawlak K., Poczta W.: *Konkurencyjność polskiego sektora rolno-spożywczego w handlu z krajami Unii Europejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, Poznań 2008.
18. Petrick M.: Farm investment, credit rationing, and governmentally promoted credit access in Poland: a cross-sectional analysis. *Food Policy*, Elsevier Science Inc. United Kingdom, No. 29, 2004.
19. Płatności bezpośrednie w UE jako instrument wsparcia sektora rolnego – przeszłość, terażniejszość i przyszłość. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa SAEPR, Warszawa 2004.
20. Poczta W., Hardt Ł.: *Skutki integracji Polski z UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich – próba oceny*. UKIE, Warszawa 2005.
21. Poczta W., Kołodziejczak M.: *Potencjał produkcyjny rolnictwa polskiego i efektywność gospodarowania w aspekcie integracji z Unią Europejską*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2004.
22. Poczta W., Siemiński P.: Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w warunkach WPR UE – próba prognozy do 2013 roku. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, nr 3 (13), 2009.
23. Poczta W.: *Rolnictwo polskie a rolnictwo EWG (studium komparatywne)*. *Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu; Rozprawy Naukowe, Zeszyt 247*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 1994.
24. Poczta W.: *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2003.
25. Poczta W.: Wpływ struktury agrarnej rolnictwa na intensywność i efektywność wytwarzania w rolnictwie Polski i Unii Europejskiej. *Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu; Rolnictwo*, 53 (308), część I. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 1999.
26. Poczta W., Siemiński P.: Sytuacja ekonomiczna rolnictwa polskiego w świetle negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską – próba prognozy [w:] *Zróżnicowanie regionalne gospodarki żywnościowej w Polsce w procesie integracji z Unią Europejską* (red. W. Poczta, F. Wysocki). Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2002.
27. Ritchie J. C.: *Analiza fundamentalna*. WIG-Press, Warszawa 1997.
28. Rowiński J.: *Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej*. FAPA, Warszawa 2000.
29. Siemiński P.: *Konkurencyjność rolnictwa polskiego po przystąpieniu do Unii Europejskiej*. Maszynopis rozprawy doktorskiej. UP w Poznaniu – SGGW w Warszawie, 2008.
30. Tomczak F., Wilkin J.: *Rolnictwo polskie wobec integracji europejskiej: możliwości rozwojowe, bariery i strategie adaptacyjne*. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2003.

31. Urban R.: Wsparcie finansowe rolnictwa, wsi i przemysłu spożywczego [w:] Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 5 (red. R. Urban). Raport PW nr 109. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008.
32. Weyerbrock S.: The impact of agricultural productivity increases in the former Soviet Union and Eastern Europe on world agricultural markets. *Agricultural Economics*, No. 26, 2001.
33. Wiatrak A. P.: Zmiany produktywności ziemi w rolnictwie polskim. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2 (211), 1989.
34. Wilkin J.: Ocena instrumentów rozwoju obszarów wiejskich (RC 1257/99) pod kątem możliwości ich zastosowania w Polsce, w skali kraju i regionu, w pierwszych latach po akcesji. Ekspertyza UKIE, 2002.
35. Zachariasse L. C.: The analysis of variations in farm incomes on arable farms. *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 4, Issue 2, 1977.
36. Zegar J. St.: Dochody chłopskie w latach transformacji oraz po akcesji do Unii Europejskiej [w:] *Wieś, rolnictwo i gospodarka żywnościowa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej* (red. A. Kowalski, E. Mazurkiewicz). Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, IERiGŻ, Warszawa 2004.
37. Zegar J. St.: Dochody ludności chłopskiej. IERiGŻ, Warszawa 2000.
38. Zegar J. St.: Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008.
39. Zegar J. St.: Przesłanki i uwarunkowania polityki kształtowania dochodów w rolnictwie. *Studia i Monografie*, nr 107. IERiGŻ, Warszawa 2001.

WALENTY POCZTA
WAWRZYNIEC CZUBAK
KAROLINA PAWLAK
 University of Life Sciences
 Poznań

CHANGES IN THE VOLUME OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL INCOME IN THE CONDITIONS OF POLAND'S ACCESSION TO THE EU

Summary

Poland's accession to the European Union was connected with the acceptance of new conditions for the functioning of agriculture. While the incorporation of producers into the Single European Market and the adoption of Common Agricultural Policy principles were associated with hopes for the acceleration of transformation in agriculture. Since agriculture is first of all a real sphere of economy, it has been required to assess the effect of the integration process on production and economic results.

Research results show that integration with the EU had an effect on an increase in the volume of agricultural output. With the moment of accession an increment of agricultural entrepreneurial income was observed, which doubled (in terms of constant prices). This effect was to a considerable degree caused by an increase in the subsidies. Static (comparative) analysis confirms a defective agrarian structure. A consequence of high labour resourced in Polish agriculture, considerable land resources and low capital outlays in relation to the relatively low production output is the low productivity of land and labour resources.

